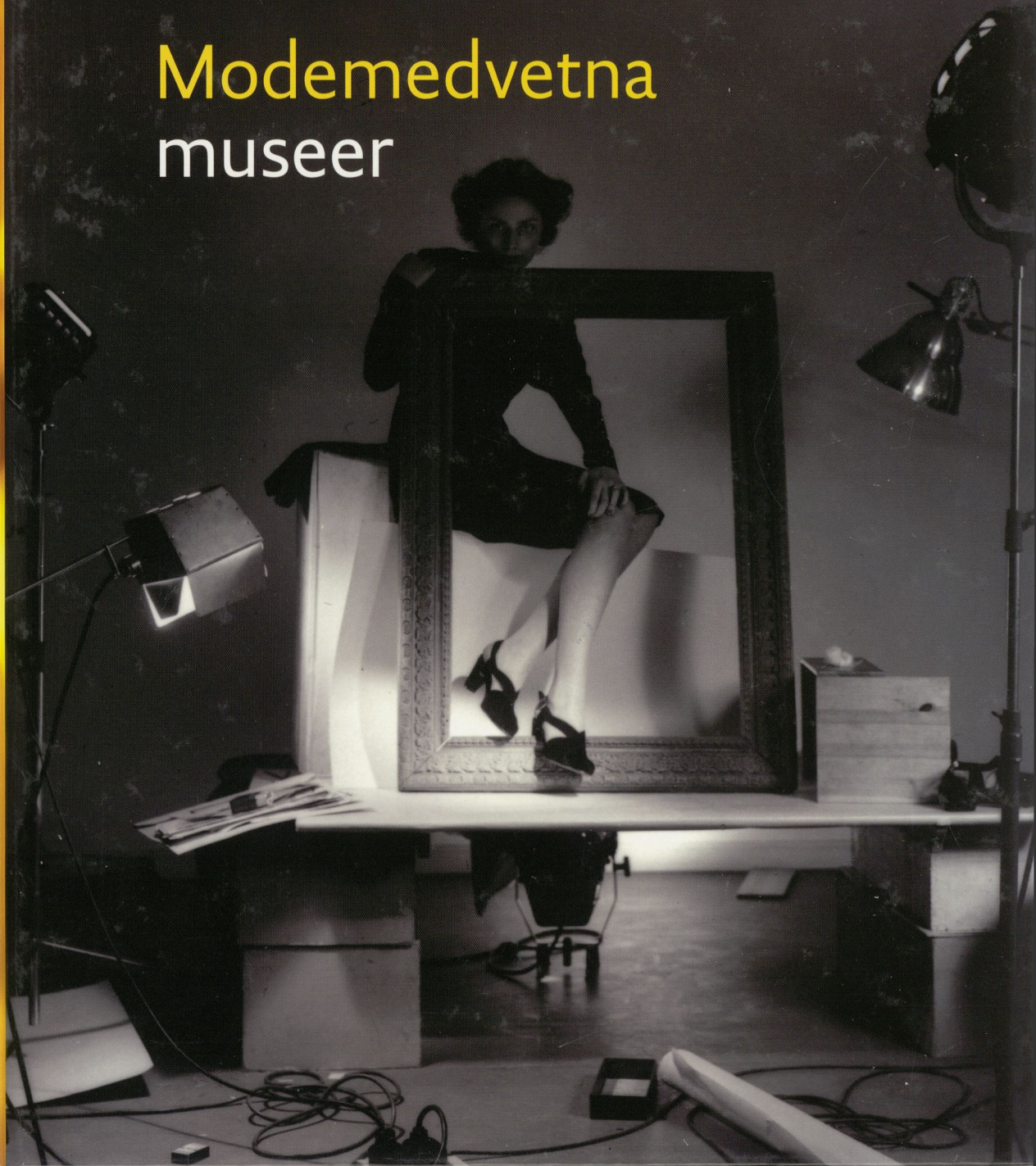

Modemedvetna museer

Modemedvetna
museer

FATABUREN 2010

Modemedvetna museer

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK 2010

Red. Christina Westergren och Berit Eldvik

FATABUREN Nordiska museets och Skansens årsbok, är en skatt av kulturhistoriska artiklar som publicerats under mer än ett sekel.

Årsboken började som ett häfte med rubriken »Meddelanden«, redigerat 1881 av museets grundare Artur Hazelius för den stödjande krets som kallades Samfundet för Nordiska museets främjande. 1884 publicerades den första kulturhistoriska artikeln och när publikationen 1906 bytte namn till »Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift« kom de vetenskapliga uppsatserna att dominera innehållet. Från och med 1931 fick årsboken Fataburen en mer populär inriktning och i stora drag den form som den har idag. Fataburen har sedan dess förenat lärdom och sakkunskap med syftet att nå en stor publik.

Fataburen är också en viktig länk mellan Nordiska museet och Skansen, två museer med en gemensam historia och en gemensam vänförening. Varje årsbok har ett tematiskt innehåll som speglar insatser och engagemang i de båda museerna, men verksamhetsberättelserna trycks numera separat och kan rekvireras från respektive museum.

Ekonomiskt stöd från Nordiska museets och Skansens Vänner gör utgivningen av Fataburen möjlig.

Fataburen 2010
Nordiska museets förlag
Box 27820
115 93 Stockholm
www.nordiskamuseet.se

© Nordiska museet och respektive författare
Omslag och grafisk form Lena Eklund
Omslagsfoto Kerstin Bernhard (framsida) och Mats Landin, Nordiska museet
För- och eftersättsblad Detalj av klänning från 1860-talet. Foto Mats Landin, Nordiska museet

Tryckt hos NRS Tryckeri, Huskvarna 2010
ISSN 0348 971 x
ISBN 978 91 7108 540 5

Bandvävning i Moragården. Foto Marie Andersson © Skansen.

Trovärdigt och levande

Kläder i Skansens kulturhistoriska förmedlingsarbete

Att ta ett steg över tröskeln till något av Skansens hus är att göra en resa tillbaka i tiden – sjuttio år i Järnhandlarens hus, hundra-femtio år i Delsbogården eller tvåhundra-tjugo år i Skogaholms herrgård. I miljöerna finns möbler, inredningsdetaljer och textilier från den tid som speglas, både original och kopior. Som en ledsagare in i miljön finns alltid en museivärd som kan berätta om gårdens historia. Berätta om de människor som en gång befolkat gården och utformat den utifrån sin tids rådande mode, ideal och sociala status. För att ytterligare förstärka tidsbilden är värdarna klädda på ett sätt som speglar tidens folkliga och vardagliga mode. De historiska kläderna bidrar till att levandegöra miljöerna och har en viktig funktion i förmedlingen av kunskap om människors levnadsvillkor i olika sociala miljöer. Kläderna drar ofta till sig intresse och ger fantastiska möjligheter till ett fördjupat samtal – inte bara om textil och dräkt, utan också om samhälle, kön och klass.

ERIK THORELL är etnolog med dräkt och textil som specialinriktning. Han leder verksamheten vid Skansens Klädkammare.

Luciakläderna är tillverkade efter en uppteckning med tillhörande foto av ett luciatåg på 1920-talet i ordenshuset Brofästet i Tierp i Uppland. Foto Marie Andersson© Skansen.

Skansens Klädkammare

För att kunna förse värddar och aktörer i olika programverksamheter med kläder organiserades redan 1892 en enhet som fick ansvar för dräkter och textilier på Skansen. Behovet uppkom i samband med den första vårfesten som ägde rum 1893.

Klädkammarens huvudsakliga uppdrag är än idag att förse personalen i de kulturhistoriska miljöerna med kläder. Även aktörer i programverksamheten, som bland annat omfattar julmarknad,

luciatåg och cirkus, får sina kläder från Klädkammaren, liksom Skansens folkdanslag, spelmän och ringleksbarn. Klädkammaren hyr också ut kläder till privatpersoner eller företag för representation, personliga högtider eller kulturhistoriska evenemang. Det som framför allt efterfrågas är folkdräkter och Sverigedräkter. Men även enklare folkliga modeplagg från olika epoker liksom historiska kläder till dop, bröllop och begravning hyrs ut emellanåt. Under ett verksamhetsår förser Klädkammaren över 2 000 personer med kläder.

På Klädkammaren arbetar idag tolv personer. Expeditionspersonal provar ut kläder och dräkter till värdar, programverksamhet och externa kunder. Skräddare och sömmerskor på ateljén nytillverkar, utför ändringar och lagar kläder och inredningstextil. Textilvårdspersonal tvättar, stryker och manglar, samt iordningställer inredningstextilierna i miljöerna.

Samlingen

En stor del av de kläder som finns i Klädkammarens samling är originalplagg, både folkdräkter och modedräkter. Många folkdräktsplagg är från 1800-talet eller början av 1900-talet, de tidigaste samlades in av Artur Hazelius för Nordiska museets räkning, men kom av olika anledningar att placeras på Skansen. Några få modeplagg finns från 1700-talet, i övrigt sträcker sig samlingen från 1800-talets mitt fram till 1980-talet, med en koncentration på tiden mellan 1880 och 1930. De första uniformerna, kopior från Livrustkammaren, är registrerade 1893 och av mycket hög kvalitet både vad gäller material och tillverkning. Samlingen innehåller även bygdedräkter som komponerats i senare tid. Idag finns över 20 000 registrerade

dräkter, och framförallt folkdräkterna består dessutom av många delar. Det finns också en mängd accessoarer – skor, handskar, vantar, huvudbonader, paraplyer, käppar med mera som inte är katalogiserade. Uppskattningsvis är det totala antalet dräktföremål omkring 80 000. Utöver detta innehåller samlingen en stor mängd inredningstextil: sängkläder, bordslinne, mattor och gardiner. Många av dessa textilier visas i de kulturhistoriska miljöerna. Samlingen kompletteras kontinuerligt med gåvor, inköp och kopior av kläder och hemtextil. På Skansen används originaltextilierna framförallt som modeller för nytillverkning och för installationer i de kulturhistoriska miljöerna. De lånas även ut till andra museer och institutioner för utställningar.

Det märks ett allt större intresse från utomstående att få ta del av samlingen. De som framförallt bokar guidade visningar och studiebesök är textila utbildningar, föreningar och personer som har specialintresse för mode och textil. Formgivare önskar av och till använda samlingarna som inspirationskälla.

Levandegöra med kläder

Många människor är engagerade i att levandegöra historien med kläder och dräkter från vitt skilda tidsepoker. Ideologier, drivkrafter och ambitionsnivåer skiftar. Ofta spelar historiska fakta en underordnad roll. Arbetet styrs istället utifrån romaniserade föreställningar om hur det var eller hur man önskar att det skulle ha varit. De återskapade kläderna och dräkterna är lösryckta ur sitt sammanhang och har fått en helt ny funktion i dagens samhälle. Till vissa delar har de omformats för att bättre passa in denna nya roll.

Broderade skinnhandskar från
1800-talet i Klädkammarens samling.
Foto Marie Andersson © Skansen.

Målsättningen med förmedlingsarbetet på friluftsmuseet är att ge besökarna en så trovärdig bild som möjligt av livet under gångna tider. Besökarna ska kunna lita på den kunskap som förmedlas och att varje ställningstagande har en vetenskaplig grund. Här används kläderna i den form och funktion de ursprungligen haft. På friluftsmuseet måste arbetet med historiska kläder tillmätas samma status som arbetet med byggnader och föremål. Ledstjärnan i detta arbete är *autenticitet* som i sig kan definieras på olika sätt beroende på förmedlingssituationen. Susanne Klose vid Århus Universitet, ger tre perspektiv på begreppet autenticitet i friluftsmuseets verksamhet.

Materiell autenticitet innebär att originalföremålen förmedlar en direkt koppling till historien i material, teknik och förslitning. I bästa fall finns också uppgifter om vem som tillverkat och använt föremålet och i vilket sammanhang och i vilken tid det tillkommit och brukats. Vid ett studiebesök i Klädkammaren ges tillfälle att få se originalföremål i en textil studiesamling som inte har samma rigorösa bevarandekrav som ett ansvarsmuseum måste ha. När det gäller senare tiders mode finns fortfarande fantastiska möjligheter att på second hand-marknaden köpa in originalplagg som kan användas i verksamheten och gåvor med sådana kläder erbjuds Klädkammaren kontinuerligt.

Dagsljus, användning och tvätt gör att föremål förslits på tämligen kort tid. Dessutom har äldre originalplagg ofta storlekar som gör dem oanvändbara för dagens människor. Kopior måste alltid anpassas till moderna storlekar för att ge ett rättvist intryck av hur kläderna suttit på kroppen. Materialen och tillverkningsteknikerna kan vara desamma som hos originalen. *Processuell autenticitet* innebär att kopior bokstavligen ska kunna synas i sömmarna och ge ett helt igenom äkta intryck för den som vill lära

Folkligt vintermode från sekelskiftet 1900 kan ses vid marknaderna på Skansen. Foto Marie Andersson © Skansen.

om gamla material och hantverkstekniker. Det som saknas hos kopiorna är kontexten och den historiska förslitningen, istället visas hur originalföremålen såg ut i nyskick. Klädkammarens plagg patineras aldrig, däremot uppnås förslitningens patina när plaggen används i förmedlingsarbetet. Därför är det viktigt att reparationer och lagningar utförs på ett kulturhistoriskt riktigt sätt.

Synen på kopiering av de historiska kläderna har blivit mer antikvarisk och strikt. Stor vikt läggs vid detaljer som är typiska för olika tiders mönsterkonstruktion. Klädkammaren har som målsättning att alla kläder som används i verksamheten skall vara kopior av bevarade plagg från tiden. Plaggen ska dessutom kunna beläggas med bilder och litterära eller arkivaliska uppgifter. De ska vara tillverkade efter kulturhistoriska sömnadsprinciper och av material som är historiskt och stilmässigt acceptabla. Plaggen ska främst spegla det breda folkliga modet med sina specifika anpassningar till högreståndsmodet och de ska också bäras på ett kulturhistoriskt korrekt sätt. Klädkammaren har för månen att ha en fast anställd personal bestående av välutbildade sömmerskor och skräddare med stor erfarenhet av folklig dräkt. På detta sätt säkerställs mönsterkonstruktion och sömnadsteknik vid kopiering från olika tidsepoker.

Men idag kan det vara svårt att köpa material av samma kvalitet som i originalplaggen – varken maskinell utrustning, teknisk kunskap eller råmaterial överensstämmer med tidigare epokers textilproduktion. Att kopiera alla tyger som verksamheten behöver låter sig inte göras av ekonomiska skäl. Handvävning tar tid och maskinvävda tyger måste produceras i mycket stora kvantiteter för att en beställning ska vara av intresse för dagens industrier. För de folkliga modeplaggen söks därför modetyger av idag som väl överensstämmer med respektive historiska mode-

epoks typiska mönster och färger. I ett givande samarbete med Stockholms handvävarförening har även en del kopior av tyger till dessa kläder kunnat framställas. Till folkdräkterna används kopierade tyger där hemslöjds- och hembygdsrörelsen fortfarande står för merparten av produktionen.

Visuell autenticitet uppnås genom att enbart ett plaggs yttre överensstämmer med originalföremålet, medan underarbetet kan vara modernt och konfektionerat. Av ekonomiska skäl går det inte att tillverka alla plagg efter gamla hantverksprinciper. Linneplaggen sys på maskin, oavsett tidsepok, och de förses inte med broderier. Denna typ av plagg tvättas ofta och har en livslängd på endast några få år. Även plagg som används vid stora evenemang måste ibland tillverkas efter andra principer än de kläder som bärs av värdarna i miljöerna. Besökarna behöver vid dessa tillfällen inte ha en fullständig insikt i tillverkningsprocessen, därför kan underarbetet ske med moderna metoder. Till det yttre ger dock plaggen ett autentiskt intryck och en känsla av en annan tid. Sådana kläder måste också finnas i stor mängd och av många storlekar och det är därför ekonomiskt fördelaktigt att låta tillverka dem industriellt. För att uppnå en högre grad av trovärdighet skulle det vara önskvärt att aktörerna också kunde förses med skor och glasögon i historiska modeller, något som ännu inte varit genomförbart.

Folkdräkt

Alltsedan starten 1891 har Skansen förknippats med folkdräkter från många olika platser i landet. Från början var det ofta dalkullor som arbetade som vakter i Nordiska museet och på Skansen, där de tillsammans med dräktklädda dockor fick be-

Mockfjärdsdräkt tillverkad av
Klädkamaren efter original
från 1800-talets mitt. Foto
Laila Durán.

folka husen. Kullorna använde sina egna dräkter som då fortfarande bars i en levande tradition. Artur Hazelius styrde strängt över hur dräkterna skulle bäras och vilka plaggkombinationer som var tillåtna. För den tiden moderna plagg som blusar och randiga bomullsförkläden fick inte förekomma. Alltigenom skulle dräkterna ge ett »äkta« intryck, vilket kan tolkas som att de skulle vara så ålderdomliga som möjligt och ofta av högtidlig karaktär. Även den administrativa personalen bar folkdräkt varje dag fram till början av 1950-talet. Vid midsommar bars dräkterna ännu längre fram i tiden. De färgglada dräkterna ansågs vara stimulerande för arbetet. Ersättning för slitage utgick inte, trots detta krävdes att dräkterna skulle hållas i gott skick.

Vid ärenden in till staden fick kullorna alltid gå till fots, eftersom det sågs som ett stilbrott att åka spårvagn iklädd folkdräkt. Det berättas att en kanslikulla som skickats att hämta en spinnrock fick skjuts från Norrmalms torg till Skansen av en bilist, något som betraktades som mycket olämpligt. Kanske har 1900-talets byggedräktsrörelse hämtat sina stränga regler om rätt och fel i användandet av dräkter från detta synsätt. Folkdansrörelsen har gamla anor på Skansen, där Svenska Folkdansens Vänner bildades 1893. Medlemmarna bar alltid folkdräkt vid sina sammankomster. Klädkammaren kom under lång tid att vara en auktoritet i landet när det gällde att bedöma hur dräkter skulle användas och tillverkas. Numera hänvisas all rådgivning om tillverkning och rekonstruktioner av folkdräkter till de folkrörelser som är aktiva på området. Idag ser man folkdräkter i ett fåtal miljöer på Skansen. Det tidiga 1900-talets föreställning att det funnits lokalt särpräglade dräkter på alla orter är sedan länge borta. Istället används folkliga tolkningar av olika tiders modedräkt i de flesta miljöer. Folkdräkter kan man numera endast se i Mora- respekt-

Rosyllehalsduken
som används till
mansdräkten från
Mora är kopierad
efter original från
1800-talets första
hälft. Foto Anders
Qwarnström.

tive Delsbogården. De representerar två av de områden i landet där ett lokalt särpräglat dräktskick funnits och varit i bruk vid den tid som visas i dessa miljöer.

Förutom i dessa hus kan man se folkdräkter när Skansens folkdanslag tillsammans med spelmän och ringleksbarn uppträder. Även museipedagogerna brukar vara klädda i folkdräkt vid vissa guidade turer. Under julmarknaden ser man försäljningspersonal klädda i vintervarianter av folkdräkterna. Stor vikt läggs idag vid att de folkdräkter som visas på Skansen ska vara väl dokumenterade. De kan då tillverkas och bäras på ett sätt som överensstämmer med dräkterna när de var i daglig användning i respektive bygd. Plaggen kopieras efter original ur de egna samlingarna, eller efter plagg som lånats in från museer, hembygdsgårdar och privatpersoner.

För att leva upp till målsättningen att bara använda traditionella folkdräktsplagg i den interna verksamheten på Skansen uppstår ibland behov av att göra rekonstruktioner av material och tekniker. I och med användandet av den manliga folkdräkten i Moragårdens ålderdomliga miljö uppstod ett behov av att kunna nytillverka »rosyllehalsdukar« till mansdräkten. Inför detta rekonstruktionsarbete studerades gamla bevarade halsdukar i museernas samlingar. Vävningen av kopiorna utfördes av värdar inför besökarna i Moragården. Mönstret på halsdukarna lär ha bildats genom att en ärta placerats i rosens tänkta mittpunkt, därefter har man lindat om hårt med lingarn. När halsduken låg i färgbadet förmådde färgen inte tränga igenom de omlindade partierna. Efter en del experimenterande tillverkade Klädkammaren sina halsdukar med delvis moderna metoder som gav ett resultat som mycket bra överensstämmer med de gamla bevarade halsdukarna. Till reservärgfärgningen användes som förr gula ärtor,

men till omknytningen användes moderna buntband av plast. Färgämnet var denna gång syntetiskt, men eftersom färgningen skedde på oblekt garn och omknytningarna gör att färgen tar ojämnt blir resultatet helt i stil med originalen. Såväl den traditionella färgningstekniken som den moderna finns dokumenterad och tillgänglig för allmänheten på hemsidan och i tidskriftsartiklar.

Folkligt mode

I de flesta miljöer används idag kläder som är folkliga tolkningar av olika tiders modedräkt med specifika anpassningar till material och teknik. Det folkliga modet är idag inte så känt eftersom det oftast fått stå tillbaka för de mer exotiska och färggranna folkdräkterna med lokal särprägel. Därför är Skansen en viktig arena för att lyfta fram och visa det folkliga modet som varit likartat och burits av majoriteten av befolkningen i landet under gångna tider.

För äldre epoker kan det många gånger vara svårt att hitta uppgifter om hur det folkliga modet gestaltats, eftersom dräktforskningen inte fokuserat på detta. Däremot finns det rikligt med material som visar hur den folkliga tillämpningen av modet sett ut under 1900-talet. Uppteckningar, fotoalbum, bevarade plagg, postorderkataloger och muntlig tradition ger en god bild av hur »vanliga« människor klädde sig under denna tid. Några exempel får illustrera problem och ställningstaganden vid tillverkningen av kulturhistoriska kläder.

BERGSMANNENS HUSTRU

Bergsmansgården på Skansen visar tiden omkring 1720, då barocken fortfarande var rådande. Att finna uppgifter eller till och med bevarade plagg från en så avlägsen tid är nästan omöjligt. Klädkammaren löste problemet genom att använda mönstret till Toarps kvinnodräkt, en lokalt särpräglad dräkt som in på 1800-talet burit med sig rena barockdrag. Tillsammans med ett ylleförkläde och en stor mjuk bindmössa, förankrades kläderna i det folkliga modet.

Bergsmannens hustru, i folklig tolkning av barockens mode, finns i Bergsmansgårdens miljö från 1720-talet. Foto Marie Andersson © Skansen.

SMULTRONFLICKAN

Länsmuseet i Gävle har en 1700-talsdräkt, bestående av kjol och kofta av vitt linne med tryckt blommönster. Det är samma modell som den dräkt den så kallade Smultronflickan bär på en målning av Nils Schillmark från 1782. Förebilden är en ung adelsflicka som, enligt den tidens romantiska ideal, klätts som piga med attribut i form av halsduk, förkläde och bindmössa. I andra museers magasin förvaras många tröjor av liknande snitt men av högst varierande material, allt från dyrbaraste siden och blommiga kattuner till grova randiga halvylletyger. Ett bra jämförelsematerial finns alltså att tillgå och modellen beskrivs också i nyutkommen dräktlitteratur. Därmed uppfylls de krav som Klädkammaren ställer när kläder ska nytillverkas.

Smultronflickans dräkt har kopierats och även sytts upp i randiga bomullstyger som liknar mönstret på målningens plagg. Bevarade plagg av denna typ är ofta tillverkade av tyger med linvarp och bomullsinslag, så kallad parkum. Ursprungligen användes det som bolstervar men kom även till användning för tillverkning av kläder. Vid nytillverkningen av kjol, kofta och förkläde föll valet på samma typ av randiga bomullstyger som förekommer som inredningstyger i handeln idag. Modellen har på grund av sin enkelhet och sin bekväma och generösa utformning varit vanlig under en lång period av 1700-talet och dräkten fyller de önskade funktionerna för kläderna till de kvinnliga värdarna i Skansens 1700-talsmiljöer.

Det nytillverkade halsklädet är kvadratisk och av tunn vit mönstervävd så kallad linong eller omönstrad batist. Den relativt stora bindmössan har kopierats ur Klädkammarens samlingar. Det röda sidenet är monterat på en stomme av papp med ett linnefoder som klistrats fast med vetemjöl. Mössans nackrosett

och ett smalt vitt stycke av linong gör huvudbonaden komplett.

Från allmänheten är intresset stort att köpa historiska mönster. Den långsiktiga målsättningen är att kunna ta fram representativa mönster från alla de tidsepoker som visas på Skansen. Idag finns endast mönstret till Smultronflickans dräkt att köpa.

Smultronflickans
dräkt som den kan ses
i Skansens 1700-tals-
miljöer. Foto Marie
Andersson © Skansen.

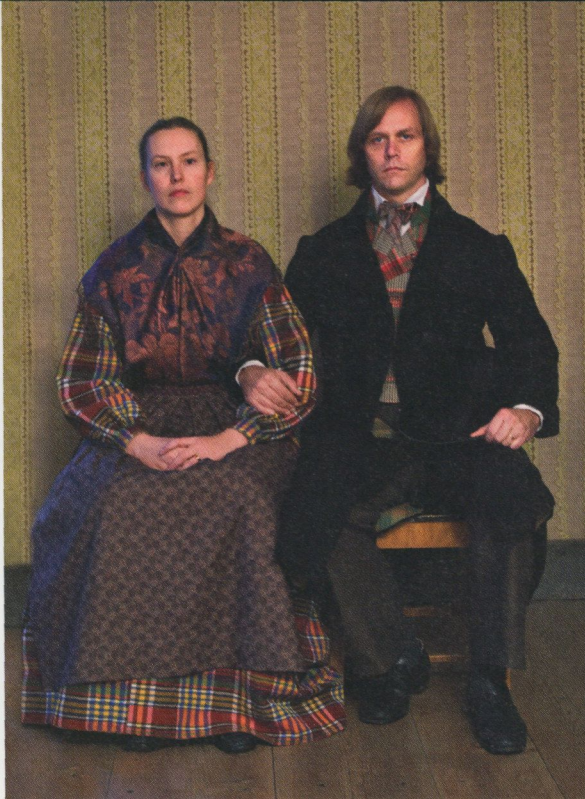
ÄLVROSBONDEN

För att kunna få en bild av hur en Älvrosbonde kunde vara klädd på 1830-talet får man studera de sparsamt bevarade originalplaggen från hela Härjedalen. Uppteckningar och bevarade plagg pekar mot samma håll. Den härjedalska bonden har varit tämligen modemedveten och anpassat sin klädsel därefter. Till Älvrosbondens kläder har plagg från 1800-talets första hälft kopierats ur andra museers samlingar. I norra Sverige har plagg av skinn varit vanliga. De bruna vadmalsbyxorna och jackan har kompletterats med sämskskinnsväst och karpus. För sommarbruk har han även försetts med ett par sämskskinnsbyxor.

Härjedalsbonden i vinterdräkt från 1830-talet utanför Älvrosgården.
Foto Laila Durán.

Självmmedvetna och stolta bönder i folklig tolkning av modet på 1860-talet kan man träffa i Ekshäradsgården. Klänningen och västen av halvylle är kopierade efter original i Klädkammarens samlingar. Foto Marie Andersson © Skansen.

KLÄNNINGSMODE

Från mitten av 1800-talet kompletteras uppteckningarna och de bevarade plaggen med fotografier av människor klädda i den tidens folkliga mode. På Skansen finns flera miljöer som visar tiden 1840–1870. Då var nyrokokon det förhärskande modeidealet. Allmogekvinnornas klänningar var stora och vida, ofta sydda av hemvävda rutiga halvylletyger. Förkläde, halskläde och huvudkläde, ibland tillsammans med bindmössa, gav dem status som moderiktigt klädda inom sitt stånd. Männens västar kunde vara tillverkade av liknande tyger. Västen bars tillsammans med långbyxor och rock. Den höga hatten fulländar modeidealet.

SEKELSKIFTE

Sekelskiftet 1900 är den folkliga modeperiod som har störst utrymme i den kulturhistoriska verksamheten på Skansen och flera miljöer visar den tiden. Marknader och andra evenemang, som inte är knutna till någon specifik miljö, levandegörs alltid med kläder från Skansens tillkomsttid. Sekelskiftets kvinnor kläs i långa vådskurna kjolar av tyger i diskreta mönster eller ränder i väveffekt. En lång jacka eller kappa har kopierats i flera varianter ur de egna samlingarna. Ett kvadratisk halskläde, vikt i tresnibb, bärs ibland över axlarna under jackan. Huvudduken är också den en kvadrat som vikts i tresnibb, med uppvikt kant framtill. Klädseln kompletteras med midjeförkläden av olika modeller som var populära vid sekelskiftet. Modetyger av samma typ finns i handeln idag, men det tvärrandiga förklädet har kopierats efter ett original i samlingarna. Sommartid kan jackan avvaras och istället används vid behov en »damväst«, stor-sjal, hjärtvärmare eller ami över bomullsblusen.

Männens klädsel består av enkla grå eller svarta byxor av ylle och en halvrock, »skepparkavaj«, eller lång rock. Ett alternativ kan vara en ylletröja och utanpå den en storväst av vadmal eller manchester. Vegamössa eller hatt används som huvudbonad. Sommartid utelämnas ytterplagget och en mörk kostymväst bärs utanpå skjortan.

JÄRNHANDLARFAMILJEN

Järnhandlarens bostad från 1930-talet är den senast tillkomna miljön på Skansen. Inför öppnandet av den fanns det tillfälle att ordentligt studera det folkliga modet från den tiden. Under en mycket kort period med 30-talsmode fanns det spe-

Folkligt mode från sekel-
skiftet 1900 kan ses i
flera av Skansens miljöer
från den tiden. Foto Marie
Andersson © Skansen.

Familj i Järnhandlarens bostad som visar modet på 1930-talet. Foto Marie Andersson © Skansen.

cifika drag som skilde epoken från föregående och efterföljande modestilar.

Modet från 1920-talet levde kvar några år in på 1930-talet och 1940-talets mode förebådades redan i slutet av decenniet. Men under den korta period som var aktuell var viggen och bågen de rådande mönsterelementen och dessa fanns med även i de folkliga, hemsydda klänningarna. Bystinsnitten gjordes från axelsömmen och ärmkullen hade en tämligen kraftig hållning som ibland doldes med flera små insnitt. Kjolarna hade ofta ett eller flera, till halva längden, nersydda veck mitt fram. Materialet på modet var konstsilke och de tryckta mönstren utgjordes ibland av figurer i form av människor och djur. Förutom upppteckningar, modekataloger och bevarade plagg fanns när järnhandlarens bostad återskapades fortfarande en muntlig tradition att tillgå.

Att arbeta med historiska kläder

Valet av kläder till de olika miljöerna görs alltid utifrån de »tre etnologiska dimensionerna« tid, rum och social miljö. Den funktion kläderna ska ha vid ett visst tillfälle är också en viktig faktor att ta hänsyn till. Personalen som provar ut kläder till museivårdar och funktionärer av olika slag har en gedigen kulturhistorisk kunskap. Den kompletteras av den subjektiva egenskapen »känsla för«, som har sin grund i ett personligt intresse och en erfarenhet av att modet och traditionen tagit sig olika uttryck genom tiderna. Personliga egenskaper hos den som ska bära dräkten är också viktigt att ta med i klädvalet, som då kan förstärka den tid och det budskap man vill förmedla.

Modeepokenas gränser har aldrig varit knivskarpa, ofta har yngre människor haft större lust och benägenhet att följa mo-

dets växlingar än den äldre generationen. Detta är något som ibland visas med värdarnas klädsel, speciellt om det samtidigt arbetar värdar ur olika generationer i samma miljö. Det vanligaste är annars att kläderna generaliseras utifrån rådande tids mode, för att på så vis uppnå tydlighet och för att knyta an till den tid som miljön visar.

Kläderna är den materiella kulturyttring som vi bär närmast kroppen och som vi har med oss var vi går. De uttrycker mycket av vår identitet och status och är en tyst kommunikation som kan avläsas av andra. Att klä sig i historiska kläder rubbar för den enskilda användaren detta system och kan ibland kännas främmande och till och med oroande. Att dessutom inte kunna använda smink, moderna smycken och klockor gör att den egna identiteten minskar till förmån för den fiktivt historiska.

Med modet förändras sättet att bära kläderna och att forma kroppen. Historiska kläder kan därför många gånger kännas anorlunda eller till och med obekväma, de sitter oftast tätt på kroppen och materialen gör dem ganska varma. Kläderna kräver många gånger andra sätt att röra sig. Den individuella förmågan och viljan att acceptera tidigare modeepokers sätt att föra sig och bära kläderna är helt avgörande för den historiska autenticiteten. Förståelsen för viktiga detaljer är ofta en kunskapsfråga och många detaljer skulle behöva specialstuderas och förmedlas genom regi. Att lyfta på de långa kjolarna när man går i trappor eller över trösklar, att lyfta byxbenen och rockskört när man sätter sig är detaljer som inte är naturliga för dagens människor. Att kvinnorna ofta stod med händerna under förklädet och att männen lyfte på hatten när de mötte bekanta är andra exempel på sådana detaljer.

Klädseln har också blivit en arbetsmiljöfråga som gör att ma-

terial i viss mån måste anpassas till nya förhållanden. Förmedlingsarbetet i miljöerna idag kan till exempel innebära att man bakar i vedeldad ugn i tryckande sommarvärme och på det individuella planet fungerar inte längre den gamla föreställningen om att ylleplagg som utestänger kylan också utestänger värmen. Dagens huvuddukar är av grövre kvalitet än gamla tiders mycket tunna kläden. Att bära huvudduken knuten under hakan försvårar för värden att höra vad gästerna säger vid samtal i miljöerna. Samtidigt är det ovant med ett plagg som sitter åt om huvudet och förändrar utseendet.

Men när alla delar fallit på plats och personerna på ett helt naturligt sätt arbetar och rör sig i de historiska kläderna är de en fantastisk upplevelse. Aktörerna gör ett storartat arbete och umbär många gånger modern bekvämlighet för att ge besökarna en upplevelse av historisk tid. Kläderna skapar, tillsammans med byggnader och natur, historiska människor som förbinder besökare med ett levande liv från förr.

Slöjden i miljöerna är en mycket uppskattad aktivitet bland såväl barn som vuxna. Foto Marie Andersson © Skansen.

